

*A 10-11. századi magyar határvédelem(gyepű) várainak kutatása I.
(Újabb adatok a déli és az északkeleti korai határvárak vizsgálatához)*

Bevezetés

A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tára 2007. május 30. és június 1-je között *A magyar honfoglalás és államalapítás kora régészeti kutatásának újabb eredményei témakörben* Budapesten a Magyar Nemzeti Múzeumban konferenciát szervezett. ¹ A konferencián *A korai magyar határvédelem(gyepű) várainak kutatása I.* címmel előadást tartva a somogyi várkutatások során már vizsgált két korai földvár, ² valamint a Nagyecsed-Sárvár feltárása során rekonstruált sárvári vár ³ korai határvédelmi helyzetével foglalkoztam. ⁴

Nagyecsed-Sárvár korai várának az északkeleti határvédelemben betöltött szerepéről – többek között – az 1979-ben Szegeden tartottam előadást. ⁵ Már ekkor és az 1984-ben megjelent tanulmányomban ⁶ is azt közöltem, hogy Nagyecsed-Sárvár földvára a 10-11. századi északkeleti magyar határvédelem, a belső gyepű egyik őrvára volt. A 2001-ben kiadott *Szent István államszervezésének régészeti emlékei* című könyvemben ⁷ *A magyar állam IX-XI. századi határaitól és határvédelméről* szóló közel ötven oldalas fejezetben a déli határvédelem korai váraként Órtilos-Földvár és Zselickisfalud-Ropolypuszta-Várhegy, míg Nagyecsed-Sárvár a korai északkeleti határvédelem részeként szerepelt. ⁸ *Nováki Gyulával* 2005-ben közösen írt *Somogy megye várai a középkortól a kuruc korig* című kötetünkben Órtilos-Földvár és Zselickisfalud-Ropolypuszta-Várhegy földvárai is a 10-11. század korai déli magyar határvédelmének ugyancsak fontos helyeként kerültek leírásra. ⁹

Az említett várak korával és szerepével kapcsolatban szakmai körből *Dénes József* egyetértőleg nyilatkozott, ¹⁰ míg mások ¹¹ nemcsak a korai magyar határvédelemben betöltött szerepüket, hanem egyáltalán a meglétüket is vitatták.

Buzás Gergely legújabban egy vitaindító tanulmányban ¹² csak a nyugati, a keleti és az Esztergomtól északra, valamint az Ipoly völgyeiben megtalálható nagy méretű kazettás faszerkezetű ún. sáncvárak határvédelmi szerepével foglalkozott. (1. kép) Szerinte ¹³ a nyugati határszél kazettás szerkezetű várai 1042 és 1052 között épülhettek fel *Aba Sámuel* és *I. András királyok* parancsára. A keleti és az északi határterület hasonló típusú várai pedig *I. Béla*, majd *Géza* és *I. László* idejében a korai(1063-1074 közötti) hercegségek(*ducatus*) védelmét szolgálták volna.

A Castrum Bene Egyesület 13. Vándorgyűlésén Kőszegen 2007. május 12-én tartott előadásában *Gömöri János* ¹⁴ Sopron, Moson, illetőleg Pinkaóvár, Vasvár várait a korai magyar nyugati határvédelem részének határozta meg. *Dénes József* ¹⁵ szerint ezek a várak az első korai nemzeti központok voltak és csak később lettek volna a magyar határvédelem részei. *Kiss Gábor* ¹⁶ a felsorolt várak közül Vasvárt egyértelműen a nyugati magyar gyepű fontos határváraként szerepeltette. *Georg Tiefengraber* osztrák kutató ugyancsak itt tartott előadásában megállapította, ¹⁷ hogy *III. Henrik* a győztes magyar hadjárata után 1042-1044 körül egészen a Lapincs folyóig tolt ki újra a német birodalom határát. Szerinte ¹⁸ Karoling vagy legalább Ottó-kori a karantániai *Mons Predel*, amely eredetileg *korai magyar védelmi építmény, határvár lehetett.* *Tiefengraber* szerint ¹⁹ különösen fontos a Fehring melletti „Kuruzzenkogel” erőssége a Lapincs-határ közelében. Az ott talált kerámiákkal kapcsolatos eddigi megfigyelései egy korai magyar

hatásról tanúskodnak. Az osztrák kutató közeli párhuzamokat, ún. analógiákat elsősorban a Dél-Dunántúlról, Baranyából talált.

Nyilvánvaló tehát, hogy ennek a déli határvidéknek is meglehetősen a különböző területekkel való összeköttetése és bizonyosan(a valószínűleg ugyancsak korai?) határvédő rendszere. Ez alapvetően a kisebb –nagyobb vizek, folyók, de legfőképpen a nagyjából NyK-i irányban folyó Dráva és a Száva vízére is támaszkodhatott. Ha a Dráva-Száva közének (a későbbi Horvátországnak) Somogy felé eső szakaszát nézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy innen is dél felé nagyon fontos utak vezettek. Az egyik katonai szempontból is fontos főút a Vrbas és Nerenta folyók völgyén keresztül futott le a tengerhez. (Zágrábtól és az Una folyótól keletre és a Vrbas folyótól nyugatra erdős, mocsaras terület, egyfajta „senkiföldje” létezett.)²⁰

Ennek a déli magyar határrendszernek a Dráva-Mura közeli somogyi részén találtuk meg Őrtilos-Várhegy, míg tőle északra a Kapos folyóhoz közel, a Zselickisfalud-Ropoly-Várhegy földvárát.(2. kép)

Őrtilos-Földvár és Zselickisfalud-Ropolypuszta-Várhegy földvárai²¹

A középkori Ewr(1406), Őr, majd a Tilos jelzővel bővített Őrtilos községtől D-re, kb. egy km-re, a Dráva ártere fölött magasodó dombosor egyik kiugró hegynyelvét jelenti a Földvár nevű rész. (3. kép)A vele egymagasságú fennsík felől, az ÉK-i oldalon derékszögben megtörő sánc határolja, a szögletben széles nyílással, amely az egykori bejárat lehetett. A kaputól D-DK irányban húzódó sűrű erdővel borított sánc belső magassága 5-6 méter, kívül 20-30 méter széles árok kíséri. Kb. 80 méter hosszúságban követhető, itt azonban kiérve az erdőből a szántóföldre, a folytatását teljesen elszántották és csak az árok alapján lehet követni még további, kb. 80 méter hosszúságban. A további részeket nyomtalanul eltüntette a földművelés(elsősorban a szőlő).(4.kép)

A kapunyílástól Ny-DNy felé húzódó, ugyancsak erdővel borított sánca természetes, meredek oldal felett kb. 240 méter hosszúságban követhető. Itt azonban a belső magassága alig 0,5-1,0 méter. A külső árok pedig az első 20-30 méteren igen bizonytalanul mutatkozik. Majd teljesen meg is szűnik, mert az egyre meredekebb oldalon tovább nem is volt szükség rá. 240 méter után, kiérve a szántóföldre(egykori szőlőterület) sánctól már nem látunk, csak a domb éles pereme sejteti egykori vonalát. A perem, követve a természetes meredek oldalt, 150 méter után átfordul DK-i irányba, majd újabb 100 méter után úgy tűnik, hogy K-i irányba fordul. A folytatását itt is teljesen eltüntette a földművelés. (4. kép)

A vár területét tehát háromnegyed részben a sánc, illetve a perem pontosan körülhatárolja. A DK-i oldala azonban csak szerkesztéssel határozható meg, mivel a sánc, illetve a perem két vége teljesen azonos talajszint feletti magasságban látszik, vagyis egymás felé görbülnek.²² (4. kép)

A vár egész területét szántóföldek, illetve szőlők borítják. Csupán a sánc épen maradt szakaszait fedi sűrű erdő. Igen nagyméretű vár: teljes területe 435xkb.200m,kb. 6,68ha. Belső területe: 380xkb. 200m, kb.6,08ha.(4. kép)

A Földvár helyét 1812-ben is említik:²³ „...A Dráva folyó mellett lévő hegyen fekszik: ez most egy igen kiváló borokat termő szőlőhegy, valamikor azonban erődítmény volt, amire nyilván utalnak az eléggé mély és szabályosan elhelyezkedő sáncok.”

A helyi hagyomány szerint pálos kolostor volt a területén, de ezt a források, illetve a régészeti kutatások nem erősítik meg.²⁴

Az ún. vezéri(törzsfői) várnak tartott erődítmény korát- mérete és széles talpú sánca alapján - Nováki Gyula és Sándorfi György 9-10. századra keltezte.²⁵

Szerintünk a nagy kiterjedésű, vízparti, gazdasági vár bronzkori alapokon a kora-Árpád-korban is működött.²⁶ Kiss Lajos nyelvész véleményét idézve:²⁷ „Az Őr helynév a középkori magyar határvédő örök lakóhelyére, birtokára utal. A későn felbukkanó Tilos helynév feltehetőleg tilos terület értelmű.”

Ezek alapján a középkori Őr településen megtalálható Földvár szerintünk egyértelműen a kora-Árpád-kortól itt élő Örök, azaz határörök vára lehetett.

Hasonló szerepet tölthetett be a Kapos mentén található Zselickisfalud-Ropolypusztá-Várhegy földvára. Helyszíneléseink szerint a Zselickisfalud községtől K-re 3 km-re lévő, Ropolypusztától ÉNy-ra 2 km-re emelkedik az ún. Várhegy. (5. kép) Ez az É-ÉNy-D-DK irányba elnyúló hegy, amelynek magassága 259 méter, D-ről – a közel azonos magasságú – Hideg tetővel függ egybe. Olyan módon, hogy É-ÉNy felé fokozatosan lejt és a hosszanti oldalai igen meredek. A terület középső részét sánccal, illetőleg terrasszal körülvett, jól körülhatárolható földvár, az ún. ropolyi vár foglalta el. (6. kép)

A földvár DK-i vége felé maradt meg a legmagasabb része. ÉNy felé enyhén lejt egy lapos, széles nyeregig. Erről az oldalról védte – a ma már erősen elszántott – sánc. Ez a megközelítőleg 50 méter hosszán megfigyelhető sánc a földvár K-i, igen meredek oldala felett teljesen megszűnik. A lankásabb Ny-i oldalon – egy rövid szakaszon – még nyomon követhető.(6. kép)

A területen lévő szántóföld ma már parlag. Földjében még jól látszik, hogy a sánc – szétszántott teljes szélességében – vörösre égetett talajból áll. Mára azonban már csak vízszabdalta terasz alakjában maradt meg. Ez veszi körbe az egész egykori lakóterületet, illetőleg a várbelső. Ennek hossza 520 méter, míg a legnagyobb szélessége 140 méter. A kutató számára két helyen válik bizonytalanná vonala. Az említett Ny-i oldalon mintegy 150 méteres hosszúságban, ott, ahol kissé lejjebb rövid teraszt találunk, valamint a D-i kiszögeléskénél. (6. kép)

Sándorfi György és Nováki Gyula által elvégzett geodéziai felmérésből az is kiderült, hogy az ÉK-i meredek oldalon, a peremtől lefelé egy 3-4 méteres szintkülönbségű keskeny terasz fut 220 méter hosszúságban, majd a telep közepén felkanyarodik az említett peremhez. (6. kép)

A kiterjedt várterület nagyobb részét sűrű erdő fedi. Az ÉNy-i harmada füves parlag. Az utóbbi Ny-i szélén állt az ún. Bencsi tanya. Ennek az évekkel ezelőtt elbontott házait újkori téglá és cserép jelzi manapság.

A vár területe 530x160 méter, 5,36 ha. A megközelítőleg É-D-i irányban 530 méter hosszú, míg Ny-K-i irányban 160 méter széles, hosszúkás alakú vár É felé keskenyebb, míg D felé gömbölydeden szélesedő. A 259 méteres legnagyobb magasságot elérő, igen tekintélyes alapterületű, tehát nagy befogadó képességű vár különlegessége a sáncépítési technikájában van. *Sáncrendszer a régészeti szakirodalomban – Bóna István szerint*²⁸ *tévesen – elterjedt ún. vörös sánc típusát mutatja. Ez a vörös sánc építési típus a vár felgyújtása, felégetése után azért jött létre, mert sáncában kazettás vagy gerendavázás faszerkezetek voltak. Ezek a rászórt földdel együtt – a tűz nyomán – egyszerűen vörösre égtek, s ez a pusztulást, de nem a készítési technikát jelzi.*²⁹

A magyar államszervezés várainak több ilyen típusa ismert. Ha a korszak példáiból egyet-kettőt felsorolunk, akkor mindenképpen a soproni, a Borsod-Abaúj-Zemplén-megyei és az erdélyi hasonló kiképzésű, nagy méretű 10-11. századi várak korát idézi.³⁰ (1. kép)

A *Rupol* helynév, (amelyet 1230-ban *Rupul*-ként említenek³¹) a német *Rupel* személynévből ered és ez a terület legkorábbi birtokosának a nevét őrzi.³² Végző soron tehát Koppánynak(997 táján) István király által történő leverése után Somogyba

letelepedő német lovagok egyike lehetett ez a *Rupel*. Vele kapcsolatban és az esetleges leszármazóiról nincsenek adataink.³³

Ez a *Rupel* nevű német lovas nem a vár építője, hanem – királyi adomány révén - a hozzátartozó uradalommal együtt az első birtokosa lehetett.

A ropolyi kazettás szerkezetű, szélestalpú és az ún. vörös sánccal rendelkező, igen nagy vár mindenképpen a korábbi, legalább a 10. századi időszak Kapos folyó menti magyar védelmi rendszeréhez tartozhatott.³⁴ A *Kopus*-ként már 1009-ben szereplő folyó *Kiss Lajos* nyelvész szerint:³⁵ „A magyar kapu főnév –s képzős származéka. Bizonyára egykori gyepűkapuval kapcsolatos. A gyepűtorlaszokat a Dráva és a Mura felől várható ellenség megállítására emelheték az Árpád-fiak.” Ilyenformán szerintünk a Zselickisfalud-Ropolypuszta-Várhegy korai vára a Kapos folyó mente gyepű, azaz határvédő rendszeréhez tartozhatott. Ennek a korai – várral is megerősített – gyepűkaput(Kapos-Kapu) védő rendszeréhez tartozhattak az itteni ún. örök is. Egykori Kapos menti jelenlétükre a mai Kaposvártól ÉNy-ra találhatunk forrásadatot. *Csovonya*(ma Mezőcsokonya) falu 1278-ban szerepelt az *Eur(Őr) nevű helységgel* együtt.³⁶

*A déli korai magyar határvédelem általunk rekonstruálható rendszere*³⁷

Az 1980-as évektől Somogyban folytatott régészeti helyszíneléseink és a várfelmérések segítségével tehát sikerült két olyan várat rögzítenünk, amely a korai déli gyepű, az itteni határvédelmi rendszerhez is köthető.³⁸

Az eddigi kutatásaink alapján a Dráva mentén(a Mura közelében) megtalálható Órtilos-Földvár vára -a Dráva vízfolyásához igazodó – gyepű vagy határőr vonal (vagy szakasz) egyik³⁹ fontos védelmi egysége, támpontja lehetett. Nyilvánvaló, hogy a Dráva mentén Bélavár, Babócsa vonalában délkeleti irányban is végighúzódhatott ez a korai védelmi rendszer, amelynek további váraival még nem volt módunk foglalkozni. Ugyanakkor ettől a korai magyar ún. Dráva védelmi vonalnak tartott szakasztól távolabb ÉK-re azonosíthattuk a Kapos(Kapu,Kapus, Kapos) mente - ugyancsak várral védett – ún. belső gyepűkapuját. (7. kép)

Ezek alapján úgy gondoljuk, hogy az itteni korai határvédelem egy kettős, nagyjából egymással párhuzamos irányban folyó, nagyobb víz(mocsáros rész) vonalára, illetőleg azok környékére tagolódik. Meg kívánjuk jegyezni, hogy velük kapcsolatban biztosabb (s talán végleges?) eredményt az általunk most azonosított ún. őrvárak régészeti feltárásától várhatunk.

Az avar helynevek kutatása során Maár Ferenc Géza⁴⁰ és Tólos Géza⁴¹

Somod(Somogy) vonatkozásában már különböző, köztük ugyancsak egy kettős korai védővonalat határozott meg. Tólos szerint⁴² ez a Dunántúl déli részén kimutatható ún. kettős védővonal a kalandozásokat közvetlenül követő időből származik. Ez a valószínűleg avar kori somogyi sánccvonal azonos az Árpád népe által ténylegesen megszállt terület déli határával.

Véleményünk szerint az ún. avar kori gyepű vagy déli határ a mai Somogytól jóval távolabb, még a Szávától is délebbre kezdődhetett.(7. kép) Természetesen ún. belső akadályok a mai területeink felé szakaszosan még több helyen is léteztek.

Györffy György szerint⁴³ „Bíborbanszületett Konstantin császár 950 táján pontosan leírta e terület földrajzát, felsorolta a horvátok városait és zsupáit(kerületeit), amelyek az Adria és a Dinári Alpok között terültek el. S említette, hogy a hegyeken túl *Turkia*(ez

görögül Magyarország neve volt) terül el, de szerinte turkok lakják a Duna és Dráva közötti vidéket is.”

Szerintünk is a honfoglalástól kezdve az egész középkoron keresztül a Guzd hegyekig húzódott *Hungaria* területe. Ebből kifolyólag Magyarország déli határa Dalmácia, a horvátok megszállta *Sclavonia*(*Szlavónia*),⁴⁴ az akkori Horvátország északi határánál kezdődött. (Az eredetileg római, majd bizánci fennhatóságú Dalmáciába, vagyis az akkori *Sclavonia*-ba még az avar korban Galíciából települtek be a (szarmata-szláv eredetű horvátok.) *Györffy György* pontosan meghatározta⁴⁵ a

Dalmáciától/Horvátországtól(*Szlavóniától*) északra a magyarok fennhatósága alá került másik, az ún. tót, a szlavon vagy dunai szlovén törzsek lakhelyét is. „A Dunától a Dinári Alpokig terjedő Pannonia az avarok bukása után egy *másik délszláv törzs, a szlavon, vagy dunai szlovén- németül windisch, magyarul tót népesség* – lakhelye lett, akiknek nyelve eltért a *tengermelléki horvátokétól.*” Ennek a Drávától délre elterülő vidéknek Szlavonia elnevezése tehát későbbi, vagyis jóval a zágrábi püspökség alapítása (1090) után vette kezdetét.⁴⁶

Ezek alapján nyilvánvaló, hogy a magyar honfoglalás határvidéke az eredeti tengermelléki Horvátország(a régi Szlavónia) északi szélénél, valahol a Guzd hegységnek kezdődött. Folytatólagosan több lépcsőben lehetett az örök által vigyázott ún. határzár vagy gyeplakadály a belső területeken, így például a nagyobb folyónál, mint a Szávánál.(7. kép) *Györffy György* szerint:⁴⁷ „Így érthető, hogy amikor 1010 táján Szent Roumald remetéi Isztria felől Magyarországra jöttek téríteni, a határvidékre érkezőket a magyar határőrök tartóztatták fel.”(7. kép)

Ezek alapján hogyan lehetne rekonstruálni a korai(10-11. századi) déli határvédelem(gyepű) rendszerét? Véleményünk szerint a Pannoniát 900-ban megszálló Árpád honfoglalói az akkori Horvátország (Dalmácia-Szlavónia)északi szélét tekintették *Hungaria déli politikai határának*. Innen északabbra épülhettek ki –többnyire a vizek, például a folyók mentén -tagoltan a 10. századi ún. határvédő gyeplakadály magyar határőrök őrizte rendszere. Ennek két korai(legalább 10. századi) része lehetett a Dráva menti *Órtilos-Földvár és a legbelsőbb védelmi kapuhoz(Kaposhoz) tartozó Zselickisfalud-Ropolypusztá-Várhegy egy-egy őrvára*.(2-7. kép) Működésüket a Ny-i határvédelemben szereplő Vasvár rekonstrukciója alapján képzelhetjük el. (8. kép) Ott a korai őrvár(Vasvár) őrizte azt a gyeplakadályt. Ennek legfontosabb része itt a határfolyón, illetőleg a határsáncon átvezető útlezáró kapuból állt.

Ez a déli határrendszer Koppány leverése után viszont jelentősen átalakult. István király ugyanis a legfőbb szövetségeseinek, a német lovagoknak – többek között ezekből is - fontos (vár)birtokokat adományozott el. Így került előbb a Rupel lovag, majd később a Monoszló nemzetség kezébe Kapos mente (Zselickisfalud-Ropolypusztá-Várhegy) gyeplakadály őrző vára.

1002-re István király kialakította Somogy *territorium vagy comitatus* területét, amely áterjedt a Dráván túli vidékre is. *Györffy György* ezt írta:⁴⁸ „Árpád-kori oklevelek sora Szent László korától kezdve tanúskodik a Dráva és a Száva között lakó somogyi várjobbágyokról és várnépekről.”(2.,7. kép)

1090-től I. László, majd 1105-től I. Kálmán a tengermelléki Horvátországot is a magyar királysághoz csatolta. Ettől kezdve a Dráva mente, valamint a Kapos mente gyeplakadályrendszere és vára(és vele az örök is) végleg elvesztették eredeti rendeltetésüket. Ennek a kérdésnek a vizsgálata azonban már nem tartozik jelenlegi dolgozatunk témájához.⁴⁹

*Az északkeleti korai magyar határvédelem őrváráról: Nagyecsed-Sárvárról*⁵⁰

Tanulmányom bevezetésében már írtam arról, hogy több tudományos anyagomban, dolgozatomban az északkeleti korai magyar határvédelem egyik fontos őrvárának tartottam Nagyecsed-Sárvár földvárát.(9. kép) *Dénes József* várkutató régész a honfoglalás és az államszervezés várainak típus szerinti csoportosítása során a következőket írta róla: ⁵¹ „Az ismert erősségek nagyobb részét a különböző igazgatási, ispáni központok teszik ki. *Egy jóval körülhatároltabb csoportot határvédő várnak határozhatunk meg(ide értve az ország belső területére vezető utak folyóátkelőit biztosító erődítményeit is.)...A legizgalmasabbnak mégsem ezek számítanak, hanem azok a várak, amelyeket megjelenésük, erődítménymódjuk, történeti, vagy történeti-földrajzi adataik alapján a 11. század első felében is magánváraknak kell tartanunk. Ezek a várak egytől-egyig nemzetségek birtokain, azokon belül is központi jelentőségű helyeken található...Találunk belőlük a honfoglalóktól leszármazó genus-ok földjén...éppúgy, mint a nyugati lovagoktól leszármazó jövevény nemzetségek (Gutkeled nemzetség:Tasvár/Sárvár...) birtokain. Feltűnő, hogy több helyütt maguknak a korábbi sáncváraknak a területén egy-egy „nemzetségi” monostor épült.(...Tasvár/Sárvár...)”. Vele ellentétben *Bóna István* úgy vélte: ⁵² „A szatmári Tasvár-Sárvár régészeti keltezése Anonymus 21, 16-24-en alapul: „*castrum de terra quod prima Castrum Thosu nominatum fuit, nunc vero Saruuar vocatur”. A feltevés szerint egy egykori mocsári szigettel(10. kép) „azonosított”, hatalmas méretű(500X300m-es=15 ha) vár önmagában is példa nélküli lenne korszakunkban. Leletei- legalábbis az eddig közzétettek – pedig csak a 11. századtól vannak. A régészeti realitás azt parancsolja, hogy a feltárt leleteket és épületmaradványokat a Gutkeled nemmel, az elpusztult földsánccokat pedig a késő bronzkorral kapcsoljuk össze.” *Bóna István* tehát Tasvár/Sárvár „elpusztult földsáncait” csupán a későbronzkorból származtatta. A szatmári terület régész-kutatója, *Németh Péter* legutóbbi konferenciái hozzászólásában pedig Nagyecsed-Sárvár földvárát már egyáltalán nem tartotta várnak.⁵³ Tekintsük át ezzel kapcsolatban először ⁵⁴ a Nagyecsed-Sárvár várára vonatkozó forrásadatokat. Először a környék középkori forrásanyagát szinte teljességgel feldolgozó *W. Vityi Zoltán*-t idézzük: ⁵⁵ „A bennünket érdeklő Sárvárról már Anonymus is megemlékezett a nyíri részek hódoltatásának a leírásánál, állítván, hogy Tas, Lél apja építtette, s azt előbb „Tas várának,” később Sárvárnak nevezték...Sárvárnak – 1200 táján – Anonymus már csak a helyét ismerte, de a Gut-Keled nemzetség Szent Péter tiszteletére emelt sárvári monostoráról meg sem emlékezett. ⁵⁶ 1217-ben a források viszont már csak Sárvármonostorát(*Monasterium de Sarvvar*) említik, ⁵⁷ amelyet a tatárok alaposan feldúltak. A forrásadatok szerint ⁵⁸ kegyurai ezt a sárvári Szent Péter tiszteletére szentelt bencés monostort az országos rangra emelkedett nemzetségtagok (11.kép) 1250-től újjáépítették. 1331-ben említették ⁵⁹ a monostor apátját is. *Sárvár Váralja települése 1353-ban is még lakott helyként szerepelt.* ⁶⁰ *Borovszky Samu* Sárvármonostorát 1400-ban már pusztaként említi. A monostor melletti Váralja települést is elhagyták lakói, 1423-ban már üresen állt. ⁶¹ 1430-ban a leleszi konvent ítéletlevelében ⁶² a Kraszna-szigetén, a Várszigeten lévő régi vár helye is szerepelt.**

Nagyecsed-Sárvár 1975-1977 közötti régészeti kutatásáról ⁶³

Legutóbb *A középkori templom körüli temetők kutatása* főcímmel 2005-ben kiadott konferenciakötetben a Nagyecsed-Sárvár dombon előkerült templomok temetőiről írtam. ⁶⁴ Most is csak röviden ismertetném az 1975-1977 közötti ásatásaim eredményeit. (12. kép) A sárvári várhely keleti kör alakú dombján ekkor feltártam egy korai, a 11. század első felére keltezhető kőfaragványokkal díszített kőtemplomot, valamint a

valamivel későbbi téglából készült bazilikát.(13. kép) A nyugati bejárat előtti tornyot és a hozzácsatlakozó kolostorszárnyat, valamint a déli temetőrész ún. halotti kápolnáját is megtaláltuk. ⁶⁵ (12. kép)

Már a feltáráskor megállapítottuk, hogy ezek az egyházak és a hozzájuk tartozó különböző épületek a német eredetű Gutkeled nemzetség ún. sárvári ága – 13-14. században említett - kegyúri nemzetségi monostorának, a Szent Péter bencés apátságának a részei.(12. kép)

Az előkerült különböző leletanyag, valamint főképpen az Alföldön egyedülálló korai(szerintünk a 11. század első feléből való) ⁶⁶ kőfaragványok alapján(14. kép) a sárvári földvárba betelepülő Gutkeled nemzetség egyik legkorábbi templomának tartottuk az egyhajós kőtemplomot.

A templomot megelőző időszakra – a késő bronzkori leletanyag mellett - ⁶⁷ még az 1975-ös kutatásaink során kerültek elő a legfontosabb keltező leletanyagok. ⁶⁸ Az ún. 1. számú NyK-i irányú, valamint a 2. számú ÉD-i irányú kutatóárkokkal(12. kép) átmetsztük a dombtetőn megtalált NyK-i irányítású egyházak (és a hozzájuk tartozó különböző objektumok) alapjait. Ezek alatt az 1. kutatóárok nyugati, valamint a 2. kutatóárok déli és északi végében a 9-10. századra jól keltezhető kerámiák kerültek elő.(15-22. kép) Az 1. számú kutatóárok Ny-i végénél ⁶⁹ tártuk fel a szürkésbarna színű, erősen soványított, enyhén kihajló fazékperemet,(15-16. kép 1., 17-18. kép) amelynek belső oldalán hullámkötegdísz is található. (16. kép 1.,18. kép) Ez a hullámkötegdísz duplán megismétlődik a perem külső, nyak alatti oldalán. ⁷⁰ (15-16. kép 1.,17. kép)

Ugyancsak a 1. számú kutatóárok nyugati végénél találtuk a kívül halványpiros, belül szürke, erősen soványított peremtöredéket. Ezen kívül az enyhén gömbölyített perem alatt borda , lejjebb a nyak és vállrészen vájatokkal tagolt bordák(15-16. kép 2., 19. kép) található. ⁷¹ Az előző két darabbal együtt találtuk az egyenes oldalú, alig hajlított peremmel rendelkező kívül szürkésbarna, belül sárga , erősen szemcsés fazék darabját is. ⁷² (15-16. kép 3., 20. kép)

A 2. számú kutatóárok déli végénél mélyen(-1,5-1,6m) nagyobb számban kerültek elő kisebb, szemcsés anyagú, szürkésbarna, hullámvonalas perem és oldaltöredékek(21. kép 1-4.), valamint kívül sárgásszürke, belül fekete alj és oldaltöredék(21- kép 5.) és az erősen szemcsés anyagú, kívül halványpiros és belül sötétszürke oldal darabja(21. kép 6.) ⁷³

Ugyancsak a 2. számú kutatóárok déli felében (a temetőkápolna agyagalapjának legalsó szintjéről) ⁷⁴ (12. kép) kerültek elő a többnyire szemcsés anyagú, díszítetlen, fekete, szürkés és halványpiros alj és oldaltöredékek.(22. kép)

Világosan követhető tehát az 1975-ben nyitott kutatóárkok leletanyagából, hogy a 11-14. században működő egyházi építmények alatt, illetőleg mellettük 9-10. századi, valamint 11-13. századi települések maradványai, főképpen kerámianyaga létezett.(15-22. kép)

A korai földvár korhatározása szempontjából legfontosabb az 1. kutatóárok Ny-i lejtős részén (a homokdomb eróziója miatt) a felszínhez viszonylag közel(--50 cm) megtalált 9-10. századi régészeti anyag(15-20. kép), valamint a temetőkápolna agyagalapjainál mélyen(-1,6m) előkerült 10-11. századi kerámia(21-22. kép)

Ezek a kerámia anyagok(15-22. kép) már azt is bizonyítják, hogy a vár már a Gutkeled nemzetség 11. századi itteni építkezései előtt létezett. Vagyis az ún. Sárvárdombon a 9-10. században már magyar telepések éltek. Ezek akár lehettek az Anonymus által Tas/Sárvárként említett földvár őrei is.

Több kutató szerint ⁷⁶ az ún. Sárvár-domb északi részén feküdt – a mára már elszántott és akácerdővel beültetett – „*hatalmas méretű földvár.*”(9-10. kép)

Már az 1975-ös ásatásaink kezdetén is nyomaiban alig követhető földvár helyét és sáncrendszerét az 1884-es felmérés alapján kezdtük el rekonstruálni.(10. kép) Az egykori láp egyik szigetén megtaláltuk a Sárvár feliratú, kettős rendszerű, a várnak is tartható ábrázolást. Hiszen már 1430-ban a leleszi konvent ítéletlevelében is a Kraszna-szigetén, a Várszigeten szerepelt a régi vár(szerintünk a Sárvár!) helye. A térképen a sziget 240x165 méteres Ny-i részét egy enyhén gömbölyített, ovális alakú körrel ábrázolták.(11. kép) A sziget másik, a nagyobb(297x225 méteres) K-i része szélesebb és nagyjából teljes kört formált. Ezt a K-i és a Ny-i részt egymástól - a töltést vagy árkot jelölő ? - vonallal választották ketté.(11. kép)

Ásatásaink alapján a Gutkelek kegyúri monostora, a Szent Péter tiszteletére szentelt bencés apátságuk és a nemzetség különböző időszakban épült templomai a K-i magaslaton, vagyis a Ny-i elválasztó vonal közelében léteztek.(11-13. kép) Végső soron tehát a monostor és a hozzátartozó temető, a kolostorszárny, valamint a temetőkápolna viszonylag kis területe helyezkedett el. Vagyis a még feltáratlan domb K-i részén maradhatott egy udvarház vagy akár egy vár számára is még hely. ⁷⁷ (10. kép)

Véleményünk szerint a Gutkelek kegyúri monostorát is befogadó K-i résztől lejjebb, a Ny-i területen lehetett az 1353-ban és 1423-ban is említett Váralja települése. ⁷⁸

Ez a K-i 6,7 hektáros sárvári várterület (11. kép) (a 6,08 hektár nagyságú Órtilos-Földvár és az 5,36 hektár területű Zselickisfalud-Ropolypuszta-Várhegy ismeretében)(2-6. kép) egyáltalán nem tűnik rendkívülien nagyknak.

A sárvári ásatásaink leletanyaga valóban azt is mutatja, hogy már a késő bronzkorban is lakták a mocsárral védett, folyó menti Sárvárdomb területét. Viszont a 9-10. század, (vagyis az Anonymus által említett Tas/Sárvár időszak) leletanyaga is előkerült. (15-22. kép) Ugyanakkor a 14-15. századi források sem véletlenül említették Sárvárral kapcsolatban a régi vár helyét, illetőleg a hozzátartozó települést, a Váralját.

Véleményünk szerint ez a Kraszna szigetén létező 9-10. századi , jellegzetesen honfoglaló magyar földvár a monostor betelepítése idején(11. század) már katonai szempontból korszerűtlenné vált. A 13. század elején még létező föld –és faerődítményei, valamint a monostor kő-és téglafalai nem szolgáltathattak jelentős védelmet, így például tatár hadak ellen. Ez végül is érthető, mert eredetileg sem egy megerősített főúri lakóhelyként vagy rezidenciaként készült.

A 9-10. században csupán a magyar fejedelemség, hercegség, majd a királyság északkeleti belső, vizekkel és más akadályokkal tagolt gyeprürendszerének egyik határváraként szolgált. Erre utal a Tas/Sárvár Anonymus-i elnevezése is. *Maksai Ferencet* idézve: ⁷⁹ „...a járhatatlan lápvidék veszélyeztetett átjáróhelyeinél: Sárvárnál és még délebbre Börvelynél már a honfoglalás korában földvár állhatott. *Ezek a földvárak az ún. gyeprü-védővonal fontos helyei lehettek.*”(9-10. kép)

Az államszervezéskor nemcsak a Gutkeled nemzetség, hanem az ugyancsak német eredetű Hont-Pázmány nemzetség is kapott az itteni korai határvédelemhez tartozó várakból, illetve a különböző uradalmakból. *W. Vityi Zoltán* megírta: ⁸⁰ „A Balogsemjének után Szent István katonai kíséretének az ismert, Svábföldről beköltözött lovagjaitól származó Hont-Pázmány nemzetség kapta adományba *az egykori gyeprühöz tartozó Kakat-várát(Várasdobost), Dobost, Kapust és környéküket.*” Dobossal kapcsolatban a gyeprüt őrző örökre is van adatunk. ⁸¹

Összegzés

Végezetül megállapíthattuk azt is, hogy a korai határterületen Buzás Gergely által felrajzolt, nagyméretű és szélestalpú, kazettás szerkezetű magyar sánctörésvédelem vizsgálatához az általunk kutatott déli és északkeleti korai határvédelem három vára is hozzátartozik.(23. kép)

Kétségtelen tény lett az is, hogy Nagyecsed-Sárvár vagy másképpen Tas/Sárvár az Ecsedi-láp fontos átjárójánál és útsomópontjánál földvárak településként legkésőbb a 10. században már létezett. Az is biztos, hogy ez a Tas/Sárvár az északkeleti magyar határvédelem, az ún. gyeprendszer belső vonalában – az idelelepipített örök által védve – már a korai időtől, a 10. századtól kezdve jelentős (Váraljával rendelkező) várként működött.(9-10. kép)

Kiderült az is, hogy északkeleti korai határ(gyepű) védelmi rendszer – mint azt már a déli korai határvédelem esetében is láttuk- Szent István korában jelentősen átalakult. A szatmári területeken például elsősorban a korai határvédelem részeiből, így a váraiból főképpen a német eredetű nemzetségek: Hont-Pázmányok, majd később a Gutkeledek jelentős birtokadományt kaptak a királyoktól. A változás lényege az lett, hogy ettől kezdve a gyepeket és kapukat(Kapos, Kapus) mind kijebb telepítették, s ezután az ún. gyepekre is mind kisebb területre szorult.

Ennek a Szent Istvántól kezdődő folyamatnak a létezését bizonyíthattuk a déli határvédelem két vára: Örtilos-Földvár és Zselickisfalud-Ropolypusztá-Várhegy esetében is.(2-7. kép) Ugyanakkor azt is kideríthettük, hogy a 10. században még jelentős(hercegi) Tas/Sárvár földvárának - a Gutkeledek sárvári kegyúri monostorának a várban történő felépítése után - (11-14. kép) már megszűnt a határvédő, stratégiai szerepe. Ezért szerepelt már csak a 13-14. században, mint fontos - a Gutkeled nemzetség egyik ágának - a monostoros (Sárvármonostora) helye. ⁸² (11. kép)

Magyar Kálmán
régész-történész

JEGYZETEK

¹ A konferencia szervezői Révész László és Wolf Mária. *Ld. Újabb eredmények a Kárpát-medence 10-11. századi régészeti kutatásában* Budapest, 2007. (Továbbiakban: Révész-Wolf, 2007)

² Örtilos-Földvár és Zselickisfalud-Ropolypusztá-Várhegy földvárak. *Révész-Wolf, 2007*

³ M. Hrotkó Zsuzsanna rekonstrukciója 1977-ben. (*Magyar* 1984, 148. 1. kép 4.)

⁴ *Magyar* 1977, 61-74.

⁵ *Magyar* 1979, 1-18.

⁶ *Magyar* 1984, 147-154.

⁷ *Magyar* 2001, 78-85., 99., 114-115., 200-219.

⁸ *Magyar* 2001, 69-128.

⁹ *Magyar-Nováki* 2005, 16., 104-105., 152-153., 252.47., 264.60.

¹⁰ Dénes 1993, 420-423.

- ¹¹ *Bóna* 1998, 42. (Késő bronzkori földvárnak tartja.) *Németh Péter* 2007-ben történt konferenciái hozzászólásában nem tartotta várnak. Ld. *Révész-Wolf* 2007, Újabb...
- ¹² *Buzás* 2006, 41-53.
- ¹³ *Buzás* 2006, 49., 51.
- ¹⁴ *Gömöri* 2007.
- ¹⁵ *Dénes* 2007.
- ¹⁶ *Kiss-Zágorhidi* 2007, *Kiss-Zágorhidi* 2007/1., 161-171.
- ¹⁷ *Tiefengraber* 2007. A Lapincs-és a Lendva-folyók között elhelyezkedő uradalmak meghatározását kísérelte meg elvégezni Kiss Gábor és Zágorhidi Czigány Balázs(*Kiss-Zágorhidi* 2006, 175-186.) Szerintük „már az uradalmak késő középkori határai is jól kirajzolják azt a széles sávot, amely az országhatárt övezi, szomszédságukban ugyancsak tömörszerűen jelennek meg az örök települései(Alsó-és Felsőórség).” A közéjük ékelődő kismemesi birtokok - az ugyancsak határvédelemben szerepet játszó - várjobbágyok leszármazottainak a kezében voltak.(Uo. 175.)
- ¹⁸ *Tiefengraber* 2007/1., 5.
- ¹⁹ *Tiefengraber* 2007/1., 5-6.
- ²⁰ *Györffy* 1970, 223-239.
- ²¹ *Sándorfi György és Nováki Gyula* mérte fel a várakat 1985-1986-ban.
- ²² *Magyar-Nováki* 2005, 105., 264.60.
- ²³ *Tóth* 1988, 57.
- ²⁴ Somogy Vármegye(MVV) 126., *Magyar-Nováki* 2005, 181.303. jegyz.
- ²⁵ *Magyar* 2001, 102., 293.
- ²⁶ Az 1985-ben és 2005-ben folytatott helyszíneléseink során a vár területén szórványosan őskori(bronzkori) és az ÉK-i magaslaton jellegtelen Árpád-kori kerámia került elő.
- ²⁷ *Kiss* 1988, 301.
- ²⁸ *Bóna* 1998, 18.
- ²⁹ *Bóna, uo.*
- ³⁰ *Bóna* 1998, 31-40., *Buzás* 2006, 46-48.
- ³¹ *Kiss* 1988, 684.
- ³² *Magyar-Nováki* 2005, 153.
- ³³ Az ugyancsak a mai Kaposvár területén a korai időben(11. század elején) megtelepült német eredetű Győr nemzetséggel lehetne még esetleg kapcsolatba hozni.(*Magyar* 2004, 187-188.,192-193. 4-15. jegyz.)
- ³⁴ *Magyar, uo.*
- ³⁵ *Kiss* 1988, 683.
- ³⁶ *Magyar* 1984, 10., 35. 10. jegyz.
- ³⁷ Már régebben terveztük a Dráva menti korainak tartható várak: Bélavár, Babócsa kutatását. (*Magyar* 2001, 125-128.)
- ³⁸ *Magyar-Nováki* 2005, 105., 153., 252.47., 264.60.
- ³⁹ A korai időtől kezdve itt és a szomszédos Zákánynál fontos révátkelőhely is volt.(*Magyar* 2001, 127-128.)
- ⁴⁰ *Maár* 1995, 417-426., Uő. 1996, 82-91.
- ⁴¹ *Tálos* 1989, 174-184.
- ⁴² *Tálos, uo.*
- ⁴³ *Györffy* 1992, 7-8.
- ⁴⁴ *Györffy* 1992, 8.
- ⁴⁵ *Györffy* 1992, 7-8.
- ⁴⁶ *Györffy, uo.*
- ⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo., és *Magyar* 2000, 320-327.

⁴⁹ Elsősorban terjedelmi korlátok miatt.(Ld. bővebben *Jurkovic* 2000, 328-340., *Magyar* 2000, 315-327.)

⁵⁰ A téma részletesebb anyagára és irodalmára ld. *Magyar* 2001, 78-85., 200-219., 291-293.

⁵¹ *Dénes* 1993, 420-421.

⁵² *Bóna* 1998, 42.

⁵³ *Németh Péter* a 2007. évi konferencián előadásomhoz tett hozzászólásában azzal érvelt, hogy „*A Sárvár területén ma egyáltalán nem láthatók várnyomok. A középkorban Sárvárt csak a monostor magas és nagy tornyai miatt tartották várnak. A Váralja település középkori említése nem jelent semmit...tehát Sárváron nem volt vár, csupán a Gutkeledek monostora...*”

⁵⁴ Előadásom vitájánál többen(*Fodor István, Szőke Béla, Feld István, Mesterházy Károly*) felszólaltak. *Mesterházy Károly szerint az, hogy ma nem látszik várra utaló nyom, az nem jelenti, hogy ott nem volt vár. Debrecen esetében sem látszott a középkori várhely, (és a források sem említették) mégis előkerültek a középkori várkastély falai... Nováki Gyula szerint Sárvárnál a Váralja település említései egyértelműen az ottani vár egykori meglétére utalnak.* (*Nováki Gyula 2007 augusztus 17-i szíves szóbeli közlése*).

⁵⁵ *W. Vityi Zoltán* volt a középkori Mátészalka és környéke középkori forrásanyagának a legkitűnőbb ismerője és feldolgozója.

⁵⁶ *W. Vityi* 1991/1., 137.

⁵⁷ *Magyar* 1984, 154-160., *W. Vityi* 1991/1. 140. 6.jegyz. a sárvári monostor első okleveles említéseire.

⁵⁸ „*Monasterium de Sarvvar...et generali subversione Tartarorum...ex ruinis edificiorum...adeo periisset.*”*Ezért szükséges a monostor futaki (Bács megyei) birtokának eladása...*”...*út per subventionem pecunie...aliquanter ad statum posset resurgere meliorem...*(*Szentpétery 931., CD IV.2. 67.*) Közölve Szabolcs-Szatmár megye...1987, 92.

⁵⁹ *Magyar* 1984, 154.

⁶⁰ *Karácsonyi* 1901, 74.

⁶¹ *Borovszky* é.n. 123.

⁶² *Lelesz. Litt. G. no. 45.*, közölve Szabolcs-Szatmár megye 1987, 92.

⁶³ *Magyar* 1984, 147-186. A legfontosabb leletanyagok – az 1975-ös 1-2. kutatóárok 9-10. századi kerámiái kivételével – itt már közölve vannak.

⁶⁴ *Magyar* 2005, 163-165.,167-168.

⁶⁵ *Magyar* 1984, 6. kép, 160-164., *Magyar* 2005, 163-164.,167.I.tábla.

⁶⁶*Magyar* 1984, 164-167., *Magyar* 2001, 213-219. *Vékony Gáborral* többször megbeszéltük a kronológia kérdését. *Vékony Gábor* 2001. november 1-jén azt írta:”Jól látod Sárvárt. Én igazában elég hosszú idő óta próbálom megérteni Tóth Sándort, mármint a kelezéseit(bár ő még mindig korábban megáll, mint Tóth Melinda és Marosi Ernő). Ha már Tóth S. módszerével – ebben igaza van – ragaszkodunk a történeti dátumokhoz, akkor a Dombó-stílus kezdetét mégis csak Veszprém mutatná, ahol az 1002-es alapítás veendő figyelembe.”

⁶⁷*Magyar* 1984, 151.26.jegyz.

⁶⁸ Ezek a kerámiák négy zacskóban - gyarapodási számmal ellátva – még 1988-ban is(az ott elhelyezett embercsontanyaggal együtt) a nagyecsedei Helytörténeti Gyűjtemény raktárában voltak.

⁶⁹ *Gynsz. 75/1/1. H: 8,7cm Sz: 5,1 cm V: 1 cm*

⁷⁰ *Szőke Béla Miklós* szerint ez 8-9. századi darab.

⁷¹ Gynsz. 75/1/2. H: 6,7cm Sz: 3,7cm V:1,1cm. *Szőke Béla Miklós szerint- a fotók alapján ez a behúzással díszített perem is 8-9. századi.*

⁷² Gynsz. 75/1/3. H: 7cm Sz: 5,7cm V: 0,9cm

⁷³ Gynsz. 75/2/1-7. H:5,5cm Sz:5,3cm V:0,7cm, H:4cm Sz: 3,6cm V:0,8cm, H:4,9cm Sz:4,2cm V:1,1cm, H:6,2cm Sz:3,7cm V:0,8cm, H:5,2cm Sz:4,9cm V:0,9cm, H:4,3cm Sz:4cm V:0,8cm, H:7cm Sz:4,5cm V:0,9cm

⁷⁴ Gynsz. 75/2/D/1-6. H:6,4cm Sz:3,5cm V:0,9cm, H:3,7cm Sz:2,9cm V:0,7cm, H:4,7cm Sz:3,3cm V:0,8cm, H:4,2cm Sz:3,9cm V:0,4cm, H:7,2cm Sz:4,3cm V:0,9cm, H:5,5cm Sz:4,9cm V:0,9cm

⁷⁵ Részletesebben *Magyar 2001*, 210-211.

⁷⁶ *Németh 1968*, 132. Ekkor még *Németh Péter* is a nagyméretű sárvári földvár, valamint a hozzátartozó jobbágytelepülés (Váralja) meghatározását kísérelte meg (*Németh 1968*, 93-95.)

⁷⁷ A mezőgazdasági művelés miatt is erősen behatárolt volt a kutatási területünk. Feltárási helyünk környékén jelentős régészeti jelenségekre utaló nyomok is voltak. (*Magyar 1984*, 149-153.)

⁷⁸ Az 1975-ös kutatásaink megkezdése előtt a helyi mgtsz itt végzett dózerolást. (*Magyar 1984*, 160.)

⁷⁹ *Maksai 1940*, 14-15.

⁸⁰ *W. Vityi 1991*, 33. Szerintünk előbb mindenképpen vizsgálnunk kell a különböző nemzetségek birtokosainak tulajdonába sorolható váraknak pl. az örökhöz kapcsolódó szerepét. A korai őrvárak, mint a mi esetünkben is, csak később kerültek át magántulajdonba. (Ld. *Dénes 2006*, 89. szerint „azok az elképzelések, miszerint ezek a várak(öt nyugati várra gondol! Kiemelés a szerzőtől) az ország határainak védelmével összefüggésben épültek volna, tarthatatlanok.”)

⁸¹ *W. Vityi 1991/1*. 44. szerint „megtelepítői az egykor itt húzódó gyepű védelmére vezényelt örök lehettek.”

⁸² A tatárjárás pusztulási égett rétegeből kerültek elő 1975 augusztusában a 2. kutatóárok északi végénél –1,5 m-es mélységből - a Gynsz. 2/É/1-3. összeégett kerámiák. A várnak ezt a pusztulását erősíti meg *Bóna István véleménye is (Bóna 1988*, 22.), „vagyis *Anonymus* korábbi, elpusztult várak maradványait is bevonta a meseszövegbe, joggal, hiszen századokkal korábbi eseményekről mesélt. *Maga is tudta azonban, hogy ezek a várak (az ő korában, az 1200-as években! Kiemelés tőlem) már csak sánymaradványok formájában léteznek.*”

Irodalom

Bóna 1998

Bóna István: Az Árpádok korai várai, Debrecen

Borovszky é.n.

Borovszky Samu: Szatmár megye MVV é.n.

Buzás 2006

Buzás Gergely: 11. századi ispáni várainkról, „Gondolják, látják az várnak nagy voltát...” Tanulmányok a 80 éves Nováki Gyula tiszteletére (szerk.: Kovács Gyöngyi és Miklós Zsuzsa) Budapest, 43-54.

Dénes 1993

Dénes József: A honfoglalás és államszervezés korának várai Herman Otto Múzeum Évkönyve, Miskolc, 30-31/2. 417-430.

- Dénes 2006 *Dénes József: Öt Árpád-kori vár a Nyugat-Dunántúlon, „Gondolják, látják az várnak nagy voltát...” Tanulmányok a 80 éves Nováki Gyula tiszteletére*(szerk.: Kovács Gyöngyi és Miklós Zsuzsa) Budapest, 81-91.
- Dénes 2007 *Dénes József: Nyugat-Dunántúl korai várépítészetének kutatástörténete* A Castrum Bene Egyesület XIII. Vándorgyűlése, Kőszeg, 2007. május 12.
- Gömöri 2007 *Gömöri János: Korai sáncvárak a nyugati határvidéken* A Castrum Bene Egyesület XIII. Vándorgyűlése, Kőszeg, 2007. május 12.
- Györffy 1992 *Györffy György: A Szent László-kori Somogyvár történeti szerepe* Szent László és Somogyvár Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére (szerk.: Magyar Kálmán) Kaposvár, 7-10.
- Jurkovic 2000 *Jurkovic, Miljenko: Adalék a horvát-magyar román kori képzőművészeti kapcsolatok megismeréséhez* Horvátország/Magyarország/Európa Évszázados képzőművészeti kapcsolatok(Kétnyelvű horvát-magyar kiadás) (szerk.: Jadranka Damjanov) Zagreb, 328-339.
- Karácsonyi 1901 *Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig* II. Budapest, 1-500.
- Kiss-Zágorhidi 2006 *Kiss Gábor-Zágorhidi Czigány Balázs: Korai uradalmak Vas vármegye délnyugati részén(1187-1213) Topográfiai rekonstrukció* Tatabányai Múzeum Tudományos Füzetek 8. „Hadak útján...” XV. Tatabánya, 175-186.
- Kiss-Zágorhidi 2007 *Kiss Gábor-Zágorhidi Czigány Balázs: A várkutatások újabb eredményei Vasváron és környékén* A Castrum Bene Egyesület XIII. Vándorgyűlése, Kőszeg, 2007. május 12.
- Kiss-Zágorhidi 2007/1. *Kiss Gábor- Zágorhidi Czigány Balázs: Vasvár Castrum, A Castrum Bene Egyesület Hírlevele 5. szám 2007/1. (szerk.: Feld István) Budapest, 161-171.*
- Kiss 1988 *Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára I. A-K és II. L-Zs,* Budapest
- Maár 1995 *Maár Ferenc Géza: Honfoglalások nyomai a magyar helynevekben* Magyar Szemle, 1995. április, Budapest, 417-426.
- Maár 1996 *Maár Ferenc Géza: Az „avar” megtelepülés szaporodó kérdőjelei* Magyar Szemle, 1996. január, Budapest, 82-91.
- Magyar 1977 *Magyar Kálmán: A nagyecsed-i Sárvár története és régészeti kutatása* I. Szabolcs-Szatmári Szemle 1977. Nyíregyháza, 61-74.
- Magyar 1979 *Magyar Kálmán: Nagyecsed-Sárvár földvárának szerepe az északkeleti korai magyar határvédelemben* című előadás, JATE ,Szeged
- Magyar 1984 *Magyar Kálmán: Források Somogy honfoglaló nemzetségéről (Adatok a magyar nemzetségi szervezet középkori történetéhez I.) Somogy Megye Múltjából Levéltári Évkönyv 15. (szerk.: Kanyar József) Kaposvár, 3-39.*
- Magyar 2000 *Magyar Kálmán: Somogyvár és Saint-Gilles – Somogyvár és Zára(Zadar) XII. századi francia kapcsolatairól* Horvátország/Magyarország/Európa (kétnyelvű horvát-magyar kiadás) (szerk.: Jadranka Damjanov) Zagreb, 315-327.
- Magyar 2001 *Magyar Kálmán: Szent István államszervezésének régészeti emlékei* Kaposvár-Segesd
- Magyar 2005 *Magyar Kálmán: Árpád-kori nemzetségi központok egyházainak temetőiről „...a halál árnyékának völgyében járok” A középkori templom körüli temetők kutatása* Opuscula Hungarica VI. (szerk.: Ritoók Ágnes és Simonyi Erika) Budapest, 163-172.
- Magyar-Nováki 2005 *Magyar Kálmán-Nováki Gyula: Somogy megye várai a középkortól a kuruc korig* (szerk.: Magyar Kálmán) Kaposvár

Maksai 1940   *Maksai Ferenc: A középkori Szatmár megye Budapest*

Németh 1968   *Németh Péter: Szabolcs-Szatmár megyék Árpád-kori (XI-XIII. századi) földvárjai és monostorai Jóna András Múzeum Évkönyve 10. (szerk.: Csallány Dezső) Nyíregyháza*

Révész-Wolf 2007   *Révész László-Wolf Mária: „legjobb, ha mindez nem merül feledésbe...” Anonymus Újabb eredmények a Kárpát-medence 10-11. századi régészeti kutatásában A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tára 2007. május 30. és június 1-je közötti konferenciája Összefoglalások, Budapest*

Somogy Vármegye(MVV) é.n.   *Somogy Vármegye Magyarország Vármegyéi és Városai (szerk. Csánki Dezső) Budapest*

Szabolcs-Szatmár megye...1987   *Szabolcs-Szatmár megye II. (szerk.: Entz Géza)92-94. Magyarország Műemléki Topográfiája XI. (szerk. Dercsényi Dezső) Budapest*

Tálos 1989   *Tálos Géza: Egy avar korra utaló településhálózat nyomai a magyar helynevekben Különnyomat a Névtudomány és művelődéstörténet Tanulmánygyűjtemény, Zalaegerszeg, 174-184.*

Tiefengraber 2007   *Tiefengraber, Georg: Frühe steierische Burganlagen und Motten A Castrum Bene Egyesület XIII. Vándorgyűlése, Kőszeg, 2007. május 12.*

Tiefengraber 2007/1.   *Tiefengraber, Georg: Korai várak Kelet-Stájerországban című előadásának magyar kivonata, (ford. Koller Bea) Castrum Bene Egyesület 13. Vándorgyűlése, Kőszeg, 2007. május 12. Az osztrák előadók előadásainak kivonatai*

W. Vityi 1991   *W. Vityi Zoltán: Mátészalka és környéke a korai oklevelekben Szatmári elegyes holmi (szerk.: Áts József) Mátészalka, 31-89.*

W. Vityi 1991/1.   *W. Vityi Zoltán: Ecsed és a Hűség vára első urai Szatmári elegyes holmi (szerk.: Áts József) Mátészalka, 137-144.*